

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«СПІЛКА АРХЕОЛОГІВ УКРАЇНИ»

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ: ЗДОБУТКИ ТА ВИКЛИКИ

**Матеріали наукової конференції
молодих вчених**

**КИЇВ
2017**

УДК: 902(4)“63/65”
I 73

Рецензент

Я.П. ГЕРШКОВИЧ,
доктор історичних наук

Редколегія: *С.А. Горбаненко*, кандидат історичних наук (відповідальний секретар); *Д.С. Гречко*, кандидат історичних наук; *А.В. Корохіна*, кандидат історичних наук (редактор-упорядник)

Виходить за підтримки ВГО
«Спілка археологів України»

I 73 Інтерпретація археологічних джерел: здобутки та виклики. Матеріали наукової конференції молодих вчених. — К.: Стародавній світ, 2017. — 168 с.

ISBN 978-966-2608-36-6

Збірник є матеріалами конференції, організованої й проведеної Радою молодих вчених Інституту археології НАН України. До нього увійшли статті, що фактично охоплюють всі археологічні періоди, а також сучасні напрями й підходи з залученням методів природничих наук. У статтях переважно підняті актуальні питання археології України, а також визначені перспективні напрями досліджень.

Для студентів та викладачів ВУЗів гуманітарного профілю, а також усіх тих, хто цікавиться стародавньою історією України.

УДК: 902(4)“63/65”

ISBN 978-966-2608-36-6

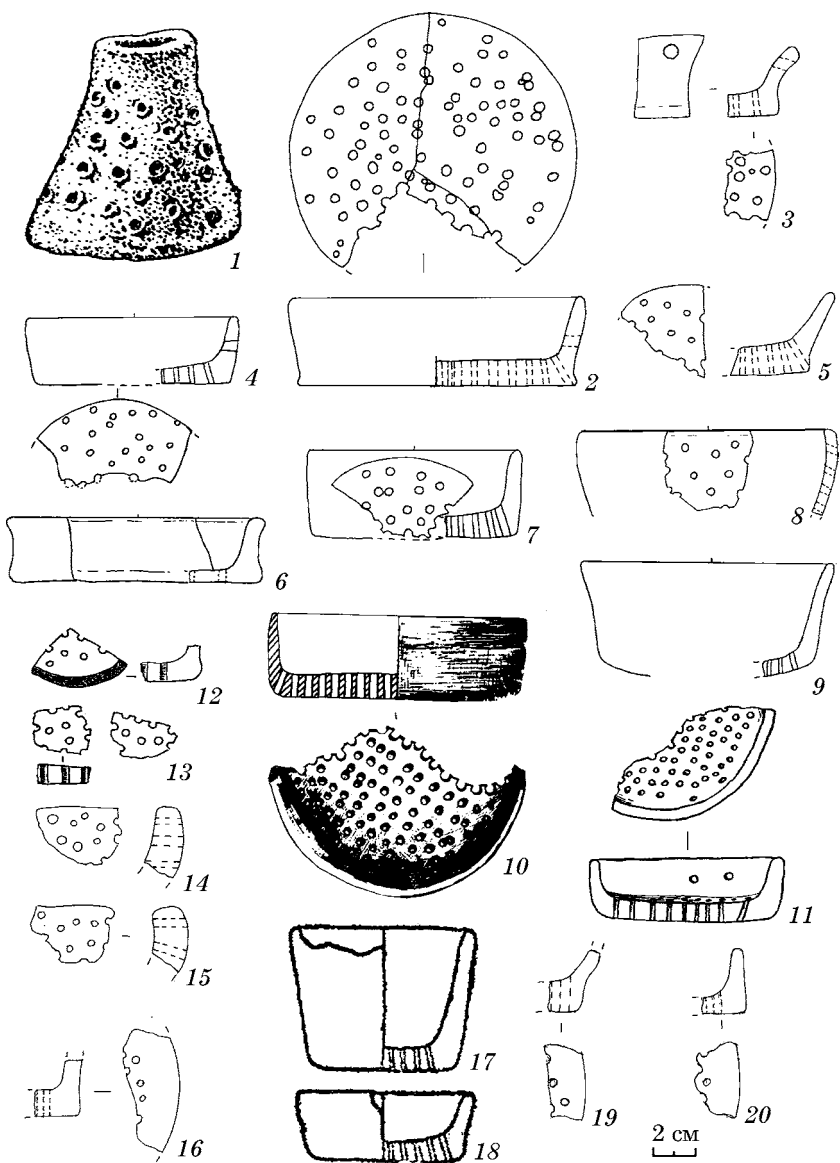
© Автори статей, 2017
© ІА НАН України, 2017
© Видавництво
«Стародавній світ», 2017

ЦІДИЛКИ (ДРУШЛЯКИ) З ЛІСОСТЕПОВИХ ПАМ'ЯТОК СКІФСЬКОГО ЧАСУ: ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Починаючи з енеоліту, осілі землеробсько-скотарські племена, які населяли лісостепову зону північно-причорноморського регіону, використовували у господарстві і побуті досить широкий набір керамічного посуду. Різноманітність форм і об'ємів, характеру обробки поверхні виробів зазвичай відображає різне функціональне призначення. Для гончарних традицій населення, що мешкало у Лісостепу в скіфський час, так само був характерний широкий набір посуду, що за морфологією розрізняється на: горщики, банки, миски, черпаки, кубки, кухлі, корчаги, глечики, посуд малих розмірів. Існують також рідкісні форми, що трапляються серед матеріалів розкопок у одиничних фрагментах, або зовсім відсутні на деяких пам'ятках. Серед таких можна назвати лійки, кришки і цідилки. Про одну з таких рідкісних груп посуду піде мова в даній доповіді. В літературі вони отримали назву цідилки або друшляки і представляють собою керамічні посудини, що мають велику кількість наскрізних отворів. Назва така в археологічній літературі була дана за схожістю з сучасними емностями для проціджування рідини.

Подібна форма трапляється серед матеріалів розкопок трипільської культури, відома в складі керамічних комплексів деяких культур бронзового віку (тшинецька, білогрудівська, бондарихинська), передскіфського і скіфського часу, а також слов'янських старожитностей.

Серед відомих нам цідилок з лісостепових пам'яток скіфського часу можна виокремити три морфологічні типи. Тип 1 — посудини у вигляді невеликих мисочок, отвори у яких зроблені лише в донній частині (рисунок, 2—7, 9—12, 16—20). Діаметр вінців посуду цього типу — від 8 до 13 см, загальна висота у більшості випадків — 4—5 см, але є зразки висотою до 7 см. Стінки або вертикальні, або дещо відігнуті назовні. Це найрозповсюдженіша форма цідилок, відома на всіх пам'ятках, де знайдено посуд цієї групи. Тип 2 — округлодонні посудини з мілкою чашечкою, у яких отвори зроблені не лише в донній частині, а по всьому корпусу (рисунок, 8, 14—15). За метричними показниками схожі на цідилки першого типу, однак відомі вони лише на деяких пам'ятках (Мотронинське городище, поселення Саржин Яр, Новоселівка). Тип 3 — вироби конічної форми, у вигляді воронки, що не мала дна, а отвори робилися в стінках. Цей тип є най-

Щідилки з пам'яток скіфського часу Дніпро-Донецького Лісостепу: 1 — Західне Більське; 2—9 — Новоселівка; 10 — Лихачівка; 11 — Люботин; 12, 13 — Східне Більське; 14, 15 — Саржин Яр; 16 — Шовкова; 17—20 — Островерхівка (за: 1 — Г.Т. Ковпаненко; 10 — А.О. Моруженко; 11—13, 17, 18 — Б.А. Шрамко)

рідкіснішим, лише один цілий екземпляр походить з розкопок Б.М. Гракова на Західному укріпленні Більського городища (рисунк, 1). Натомість така форма була розповсюджена в бронзову добу у матеріальному комплексі бондарихинської і тшинецької культур.

Отвори в цідилках зроблені хаотично, без дотримання будь-якої рядності, іноді перекривають один одного. Діаметри отворів 3—6 мм. Поверхня посудин додатково не оброблювалась, на жодному екземплярі не зафіксовано орнамент, що вказує на суто побутовий, кухонний характер.

Статистичний аналіз відомих автору колекцій дозволяє казати лише про дуже обмежений кількісний склад цідилок у керамічних наборах лісостепового населення. Вони складають всього до 2 % від загальної кількості взятих фрагментів у керамічних комплексах городищ Більського, Люботинського, Полкова Микитівка, поселень Шовкова, Новоселівка, Островерхівка, Саржин Яр, Пожарна Балка, Лихачівка. Серед поселенських матеріалів Дніпровського Лісостепового Правобережжя цідилки відомі нам на Мотронинському городищі (4 фрагменти). Одночасно, в колекціях цілого ряду поселенських пам'яток не представлено жодного фрагмента. Причому в основному це об'єкти, що досліджувалися великими площами: городища Книшівське, Басівське, Циркунівське, Караванське, в уроч. Городище. Даний факт вказує на те, що цідилка не була розповсюдженим предметом у побуті та господарстві місцевого населення. Щодо матеріалів розкопок поховань скіфського часу, вони не відомі зовсім.

Хронологічно посудини з наскрізними отворами побутовували потягом всього скіфського часу, однак можна сказати, що більш поширені вони були в ранньоскіфській і середньоскіфській період. Так, наприклад, всі відомі фрагменти з поселення Новоселівка (всього 11) були знайдені у східній частині пам'ятки, що, за датуючими матеріалами, була заселена на початку — в середині V ст. до н. е., і жодного фрагмента не відомо у пізнішій західній частині. Втім, чотири фрагменти цідилок були виявлені на поселенні Островерхівка, матеріали якого датовані кінцем V — IV ст. до н. е.

Стосовно того, для чого саме використовували цей вид артефактів, існує кілька варіантів. Б.А. Шрамко вважав, що їх використовували для проціджування рідини й перетирання ягід. А.В. Гейко зазначив, що цідилки-друшляки, очевидно, служили для вироблення сиру. Окрім того, серед деяких дослідників побутує думка про можливе застосування цієї форми як курильниць. Дійсно, невеликі за розмірами посудинки з отворами відомі серед старожитностей скіфо-сарматського часу в Криму. Однак

вони відрізняються не тільки меншими розмірами, а і морфологією: як правило, це невеликі горщички і кухлики, або ще менші ковпачки, що могли поміщатися у більшу посудину.

Питання функціонального призначення деяких археологічних артефактів буває дуже складне, так само і в цьому випадку. Для проціджування, перетирання, виготовлення сиру, як видається, окрім цідилки, потрібна ще одна посудина-приймач (наприклад, для зливання сироватки або поміщення перетертого продукту). Як зазначено вище, діаметр наших посудин складає в середньому 8—13 см. Посудини (горщички, миски) з таким діаметром вінців, на які могла опиратися цідилка в процесі використання, дуже рідкісні, як правило, це більші за діаметром ємності. У ході вивчення фрагментів цідилок було помічено одну важливу деталь: частина посудин типу 1 (з отворами в донній частині) мали одиничні отвори на бокових стінках, що дещо відрізняються за діаметром і способом проколювання від тих, що зроблені у дні. Подібні отвори можуть бути інтерпретовані як прилади для підвішування. Зафіксовані вони на знахідках з поселень Новоселівка, Лихачівка і Люботинського городища (рисунк, 2—4, 10, 11). Тому можна вважати, що ці посудини могли підвішуватися під час використання їх в якості цідилок. У той же час дані отвори можуть так само опосередковано вказувати і на можливість використання їх в якості курильниць. Утім, нам не відомі достовірні сліди кіптяви або задимленості на цих посудинах, щоб однозначно стверджувати, що це курильниці. Водночас для старожитностей скіфського часу ми маємо мископодібні та горщикоподібні курильниці, які іноді зустрічаються в поховальних пам'ятках з умістом смолистої речовини або слідами нагару.

Походження цідилок (друшляків) скіфського часу вирішується не так складно. Стосовно типу 3 (посудин без дна з отворами в стінках), то аналогії їм відомі як в матеріалах бронзового віку автохтонних племен бондарихинської культури, де вони набули значного розповсюдження, так і на пам'ятках бронзового віку лісостепової зони правого берега Дніпра. Зважаючи на одиничні знахідки цього типу у старожитностях скіфського часу, можна припустити їх вторинне використання. Аналогії першим двом типам відомі в матеріалах розкопок Жаботинського поселення. За відсутності прямих аналогій на пам'ятках інших територій, появу цієї форми можна пов'язувати саме з жаботинськими старожитностями передскіфського часу, носії яких, як відомо, стали етнічною основою осілого населення скіфського часу в Дніпровському Лісостепу.